

ISSN 1694-7681

ИЗВЕСТИЯ
ВУЗОВ **КЫРГЫЗСТАНА**
ВУЗОВ
ИЗВЕСТИЯ
ВУЗОВ

Толоев М.Ж.

«АГРЕССИЯ» ЖАНА «АГРЕССИВДУУ» ЖУРУМ-ТУРУМДУН
ТАБИЯТЫ ПЕДАГОГИКАЛЫК-ПСИХОЛОГИЯЛЫК
ИЛИМДЕРДЕ ЖАНА ПРАКТИКАДА

Толоев М.Ж.

«АГРЕССИЯ» И «АГРЕССИВНОЕ» ПОВЕДЕНИЕ В ПЕДАГОГИКО-
ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ И ПРАКТИКЕ

M.J. Toloev

AGGRESSION AND AGGRESSIVE» BEHAVIOR IN THE PEDAGOGICAL-
PSYCHOLOGICAL SCIENCE AND PRACTICE

УДК: 37:378

Агрессия – ой-пикир жана ишенимдерди көп учурда туура эмес жол менен көрсөткөн, өз кызыкчылыгын, укугун коргоодо күчтүүлүктү демонстрация кылуу, башка кишилердин укугуна шек келтирүү аркылуу билдирилген жана коомдук турмушта кабыл алына бербеген жүрүм-турум формасы. Макалада окуучулардын агрессивдүүлүгүнө байланыштуу теориялык маселелерди кароого, тагыраак айтканда, ушул маселеге тиешеси бар категориялык-түшүнүктүк тактоолорго, аныктоолорго көңүл бурулат. “Агрессия” түшүнүгү каралат жана ага байланыштуу теориялык изилдөөлөр талдоого алынат. Инсандын жеке мүнөзүнүн калыптанышындагы башкы чөйрө бул үй-бүлө болуп саналат деп белгиленет. “Агрессия” түшүнүгүнө аныктама берүү бир жактуу, так болбогондугуна карабастан, “агрессия” боюнча ар кандай теориялар жаралган. Ушул багытта илимий адабияттарда да түрдүү теориялар кездешет. Алсак, “инстинкт теориясы”, “социалдык окуу теориясы”, “тоскоолдук жаратуу жана агрессия теориясы”, “биологиялык теория”, “бошонуу теориясы” сыяктуу көптөгөн теориялар бар. Бул бөлүмдө агрессияны аныктоого багытталган белгилүү теориялар каралат.

Негизги сөздөр: агрессия, агрессивдүүлүк маселеси, инстинкт теориясы, үй-бүлөдөгү тарбия, агрессивдүүлүктү алдын алуу, окуучу.

Агрессия – мнение и убеждения, показывающий зачастую неправильный путь в защите своих интересов и прав, демонстрирующий свою силу путем нарушения прав других людей и посредством принятия незаконный представлений и форма поведения не принимаемая в общественной жизни. В статье рассматриваются категория агрессия и теоретические вопросы агрессии и агрессивности в контексте агрессивного поведения детей. В итоге статьи после анализа теоретических построений по вопросам агрессивности рассматривается отношение родителей к детям как ключевая среда формирования личности ребенка. Дать определение понятию «агрессия» считается односторонней и точной. Но несмотря на это имеется множество вариантов понятию «агрессия». По этому направлению в научных литературах встречаются разные теории. Например, «теория инстинкта», «теория социальной учебы» и другие. В этой статье рассматриваются теории определяющие агрессию и агрессивное поведение учащихся.

Ключевые слова: агрессия, агрессивность и теории, воспитание в семье, предупреждения агрессивности, ученики.

Aggression - opinion and beliefs, showing often the wrong way to protect their interests and rights, demonstrating its strength by violating the rights of others and through the adoption of illegal ideas and behavior is not accepted in public life. In the paper are considered the essential characteristics of the interactive education, it's also described the possible ways of using the several innovative interactive techniques while teaching a lesson. A language teacher should master modern methods of teaching, using interactive technologies, which are particularly suitable for teaching of students. Define concept of “aggressive” is considered one-sided and accurate. But despite this there is many options concept of “aggressive”. So direction in the scientific meet different theories. Egg, “theory of instinct”, “theory of social studies” and others. In the article deal with theories defining aggression.

Key words: aggression, aggression and theory, teaching technology, interactive methods of teaching, role-play, multimedia, students.

Мектеп – бул жаш жеткинчектер үчүн экинчи үй жана алардын инсан болуп калыптануусунда негизги функцияны аткаруучу мекеме. Мектептеги мугалимдер психологиялык илимдер жагынан терең маалыматка ээ болуп, ар бир окуучунун жеке турмушунда, ар бир мектеп турмушунда алдыда жоопкерчилигин билип кызмат аткарышы керек. Азыр ушул багыттагы иш талапка жооп бербейт. Ал гана эмес, көпчүлүк мектептерде психологдун кызматы бар деген эле сөз болбосо, тийиштүү денгээлдеги иш алып баруу жокко эсе, психологдордун ордуна психолог эмес адистер иштешет. Бул багытта мугалимдер, психологдор менен бирдикте ата-энелер, социалдык коргоо кызматтары, юридикалык күч структуралары, мамлекеттик бийлик структурасы баардыгы биргеликте аракеттешүүсү керек. ООН тарабынан кабыл алынган, балдарга болгон камкордуктун ушул түрү – алардын коопсуздугун камсыз кылуу, тарбия берип туура багытта колдоо берип туруу зарыл маселе. Илимге таянган туура билим менен тарбия гана балалык дүйнө таануусунда ак-караны айрууга багыт бере алат. Бул маселелерди коомдогу бардык структуралар жапа тырмак колго алуусу зарыл.

Окуучулардын ички сезимине доо кетирип, келечегине таасир тийгизген маселелердин бири - “агрессия”.

Кээ бир окумуштуулардын белгилөөсүндө “агрессия” ымыркай төрөлгөндөн баштап пайда болот.

“Агрессия” – ой-пикир жана ишенимдерди көп учурда туура эмес жол менен көрсөткөн, башка кишилердин укугун тебелөө аркылуу билдирилген жана коомдук турмушта кабыл алынбаган жүрүм-турум формасы. Бул аныктамадан белгилүү болгондой, “агрессия” – коом тарабынан туура кабыл алынбаган жүрүш-туруш формасы жана буга таасир этүүчү үй-бүлө, мектеп, жыныстык өзгөчөлүк, массалык маалымат каражаттары жана индивидуалдуулук өңдүү факторлор бар. Дагы бир аныктама боюнча “агрессия” деген термин - башка бирөөгө же социалдык топко карата дене түзүлүшүнө же психологиялык жактан зыян келтирүүгө багытталган жеке же топтук жүрүм-турумду аныктайт. Агрессивдүүлүктүн коомдо ачык же маскировкаланган жабык формада болуп турушу ийгиликке жетүү үчүн күрөштүн жымсалданган аракетин катары кароого да болот.

Адамдын табиятына тиешелүү болгон бул түшүнүк бардык мезгилдерде кызыкчылык жаратып келет жана бул түшүнүккө ар түрдүү аныктамалар берилип келген. “Агрессия” түшүнүгүнө аныктама берүү бир жактуу, так болбогондугуна карабастан, “агрессия” боюнча ар кандай теориялар жаралган. Ушул багытта илимий адабияттарда түрдүү теориялар кездешет. Алсак, “инстинкт теориясы”, “социалдык окуу теориясы”, “тоскоолдук жаратуу жана агрессия теориясы”, “биологиялык теория”, “бошонуу теориясы” сыяктуу көптөгөн теориялар бар. Бул бөлүмдө агрессияны аныктоого багытталган белгилүү теориялар каралат.

Инстинкт теориясы адам менен жаныбарлардын түрлөрүнө карай эң көп талкууга алынган теория болуп саналат. Инстинкт теориясы боюнча агрессия табигый, тубаса болуучу көрүнүш. Ошондуктан агрессивдүү жүрүм-турум бардык тирүү организмдердин табиятында байкалат. Инстинкт торолуп, организм калыптангандан кийин пайда болбойт, ал тирүү жандыктарда тубаса болот. Бул теориянын эң негизги жактоочусу З.Фрейд аттуу окумуштуу. Анын пикиринде адамда эки негизги инстинкт: жашоо (eros) жана өлүм (thanatos) инстинкти. Эрос кишинин жашоосун уланта турган бардык оң импульстарды, ал эми транатос болсо тирүү жандыктын өзүн-өзү жок кылууга багытталган өлүм ниетин камтыйт. Жашоо инстинкти жыныстык иш-аракетти, өлүм инстинкти болсо агрессияны пайда кылат [1]. З.Фрейд агрессияны бардык тирүү жандыктарда тубаса тиешелүү болгон жалпы инстинкт деп белгилеген. Анын ою боюнча агрессия – жыныстык импульстун бир бөлүгү. Э.Фромдун чечмелөөсүндө З.Фрейд агрессияны “Мен” деген түшүнүк менен аралашкан тышкы түрткү берүүчүлөргө жана жыныстык муктаждыктарын канааттандыруусуна тоскоолдук жараткан абалдарга каршы болгон жана буларды жек көргөн жеке инсандык инстинкттердин бир өзгөчөлүгү катары эсептеген [2].

Ал эми окумуштуу Лоренцтин ою боюнча, агрессия – тышкы түрткү берүүчү күчтөргө көз каранды болбогон, инстинктик энергия булагына ээ болгон жүрүм-турум. Кишилер кысым, адилетсиздик жана

согуштардан улам агрессивдүү болбойт, булар адам баласында агрессивдүүлүк ашыкча болгондуктан пайда болот [3]. Андроген гормону агрессияга таасир берген гормондордун бири. Бул боюнча аткарылган иштерде, гормондун мээге берген таасири сыяктуу эле, физикалык жактан өнүгүү жана булчуңдардын калыптанышына таасирин тийгизип, агрессиянын пайда болуусуна жол ача тургандыгы аныкталган.

Этологдор табигый чөйрөдө жаныбарлардын кыймыл-аракети жана жүрүш-турушуна байкоо жүргүзүп, агрессияны изилдөөгө аракет кылышкан. Алардын ою боюнча, жаныбар айланасындагы коркунучтун алдын алуу үчүн жана азык табуу үчүн агрессияны колдонушат. Жүрүм-турумдардын негизинен толугу менен инстинктик өзгөчөлүктө аныкталышын адам баласынын логикасы боюнча четтетүүгө аракет кылынууда. Бирок, агрессивдүү жүрүм-турумдардын инстинкте жана гендерге байланыштуу экендиги тууралуу көз карашты кээ бир чөйрөлөр оңой эле кабыл алууда. Чындыгында, бул кызыктуу эле абал. Адам баласынын агрессивдүү жүрүм-турумун толугу менен андан тышкаркы деп сыпатталышынын себеби катары, инстинктик күчтөргө көңүл бурбастан коомдук жашоодо учураган жана өздөрү көңүл бурган агрессияны башка себептер менен аныктоодо пайда болгон кыйынчылыктар эсептелет. Дагы бир себеп катары, агрессияны инстинктик тенденциялар менен түшүндүрүп, кишилер өздөрүн мындай агрессивдүү жүрүм-турумдарды жараткан коомдук шарттарды алмаштыруу жоопкерчилигинен кутулган сыяктуу сезишин эсептөөгө болот.

Инстинкт теориясына карама-каршы социалдык окуу теориясы боюнча агрессия тирүү организмдердин табиятында болгон жүрүм-турум эмес, кийинчерээк, башкаларды көрүп үйрөнүүнүн натыйжасында келип чыккан кыймыл-аракет формасы болуп саналат. Социалдык окуу теориясынын негизги жактоочуларынын бири катары А.Бандура эсептелет.

Бандуранын бул теориясы алгач “социалдык окуу” деп, кийинчерээк “Социалдык когнитивдик теория” деген ат менен илимде белгилүү. Теория боюнча адамдагы өзүнөн сырткары бардык жандыктарды жана предметтерди жок кылууга, кыйратууга багытталган агрессивдүү жүрүм-турумдун булагы катары табигый жана жалпы агрессия импульсу эмес, кийинчерээк үйрөнүлүп, өздөштүрүлгөн кыймыл-аракеттин формасы эсептелет [4]. Социалдык окуу теориясынын негизги механизми – башка бирөөнү тууроо жолу аркылуу үйрөнүү. Азыркы күндө тууроо жолу аркылуу үйрөнүүдө активдүү роль аткарган массалык маалымат каражаттарына, мектеп жана үй-бүлө эсептелет. Бала булардан байкаган кыймыл-аракеттерди жана жүрүм-турумдардан модель жаратып, тез эле үйрөнүп кетет. Негизинен балдар өздөрүнөн улуу жана күчтүү болгон кишилерди, өздөрү жакшы көргөн адамдарды жана көзүнө сүйкүмдүү көрүнгөндөрдү туурап, аларга окшош болууга аракет кылышат. Балдардын булардан үйрөнгөн жүрүм-турумдарынын кээ бирлери агрессиялык мүнөздө да болушу мүмкүн.

Кыргызстандагы балдар жана жаштардын арасында байкалган таш боордук, ырайымсыздык тенденциясын изилдөө максатында түзүлгөн изилдөө комиссиясынын берген маалыматтары боюнча орто мектеп окуучуларынын ичинен 29% үй-бүлөдөн, 15,9% досторунан, 14% басма жана телевидениеден, 8,4% дин кызматкерлеринен жана 8,4% мугалимдеринен таасир алгандыгы анык болгон

Агрессивдүү кыймыл-аракеттин пайда болушунда бирөөнү тууроо, ага окшош болууну каалоо негизги фактор болуп эсептелет. Бала же болбосо өспүрүм агрессивдүүлүк деңгээлин башкара албаган жана муну туура эмес формада чагылдырган кишилерди көргөндө, агрессивдүү жүрүм-турумдарды үйрөнүүсү оңой ишке ашырылат.

А.Бандура (1965) аткарган эксперименттик иштерде агрессиянын үйрөнүлүшү боюнча маанилүү чечим жолдорун таап чыккан. Ал эксперимент жасоо үчүн балдарды үч топко бөлгөн. 1-топко бойго жеткен кишинин агрессивдүү абалда куурчакты уруп жаткан сюжети бар фильмди көрсөткөн; 2-топтогу балдарга агрессивдүү моделди жазага тарткан сюжеттүү фильмди көрсөткөн; ал эми 3-топко агрессивдүү кишинин жазаланбай калгандыгы тууралуу сюжет көрсөтүлгөн. Ар бир топтун агрессивдүүлүк деңгээлин аныктоо үчүн андагы балдарга бирден куурчакты карматып, алардын жүрүм-турумуна байкоо жүргүзгөн. Эксперименттин акырында балдардын жүрүм-туруму өздөрү көргөн кинодогу жүрүм-турумга окшогондугу белгилүү болгон [4].

Социалдык окуу теориясынын жактоочуларынын ою боюнча, агрессивдүүлүктү үйрөнгөн чөйрөлөрдү, агрессияны пайда кылган факторлорду жана агрессивдүү жүрүм-турумун кадыресе ишке ашырган оңой кылган абалдарды аңдап, түшүнгөн учурда гана агрессивдүү жүрүм-турумдардын маанисин түшүнүүгө мүмкүн болот. Бир туугандар бири-бирине агрессивдүү мамиле кылган учурда, башка кишилерге карата агрессивдүүлүгүн басаңдатышат. Инсан кээ бир абалдарда агрессивдүү болот, кээ бир учурларда болсо агрессиясын басаңдата алат. Мындай абалды социалдык окуунун башкаруу механизминен тийгизген таасири менен түшүндүрүүгө болот. Агрессивдүү жүрүм-турумдардын кайсыларына жол берилет, ал эми кайсыларына жол берилбей тургандыгын коомдук чөйрөдөн кирген эрежелер белгилейт. Аткарган иш-аракеттери үчүн сыйланган, балдар менен жакшы мамиле түзө алган жана бала менен жыныстык өзгөчөлүгү бир болгон кишилер модель катары кабыл алынып, балдар алардын жүрүм-турумун көбүрөөк туураганга, аларга окшошууга аракет кылышат.

Кээ бир жагынан “инстинкт теориясы” менен окшоштугу бар “тоскоолдук жаратуу жана агрессия” теориясы 70 жыл мурун Джон Доллард жана кесиптештери тарабынан пайда болгон. Агрессивдүү жүрүм-турумдардын деңгээли төмөнкү жана жогорку тоскоолдукка учуроо абалдарына карай аныкталат. Киши бир ишти аткаруу же белгилүү бир максатка жетүү үчүн аракеттенген учурда аны токтотууга багытталган абал. Агрессия жана таш боордук,

ырайымсыздык көп учурда пайда болгон тоскоолдуктардын натыйжасында келип чыгат. Киши өзүн-өзү өнүктүрүү жолунда мүмкүнчүлүктөрү чектелген учурда агрессияга кайрылат. Ушул себептен улам, агрессиянын тоскоолдукка учуроо менен түздөн-түз байланышы бар экендигин айтууга болот. Аракеттин натыйжага жетпей калуусу, анын тоскоолдукка учуроосу, бул максатка жетпей калган мезгилде кишинин кыйналуусу да уланып, мындай жүктөн бошона албайт дегенди билдирет. Максатка жетпеген киши канааттанып, кубана албайт [5].

Бул теория боюнча адам белгилүү бир максатка жетүүнү абдан каалап турса, максаты ишке ашкан соң кубана турганын билсе, аталган натыйжага жетүүсүнө кандайдыр бир нерсе тоскоолдук жаратып турса, анда ал киши өзүн тоскоолдукка учурагандай сезет. Мындай сезим анын көңүлүн чөгөрүүгө себеп болот. Тоскоолдукка кабылуунун натыйжасында көңүлү калган киши тоскоолдукту жөнүу максатында агрессияга кабылат. Бирок кишинин тоскоолдукка учуроосу агрессиянын пайда болушунун жалгыз себеби боло албайт. Киши тоскоолдукка учуроосун адилетсиздик деп түшүнүп, тоскоолдукту аң-сезимдүү түрдө жана атайы жасалды деп эсептесе, анда ал кишиде агрессивдүүлүктүн деңгээли жогорулайт.

Агрессиянын деңгээли төмөнкү жана жогорку тоскоолдукка учуроого байланыштуу өзгөрмөлүү болот. Окумуштуулар Фридман, Сирз жана Карлсмит [5] тоскоолдукка учуроонун агрессияга жол ача тургандыгы тууралуу пикирлерин айтышкан. Мунун тууралыгын аныктоо үчүн эксперименталдык изилдөөлөрдү жүргүзүшкөн. Мындай эксперименттердин бирөөндө балдарга бир бөлмөдөгү оюнчуктар көрсөтүлүп, бирок ал жерге балдардын кирүүсүнө атайын жасалма тоскоолдуктар коюлуп, сырттан гана көрүүгө мүмкүнчүлүк берилген. Балдар оюнчуктарга ошол тоскоолдуктардан улам жете албагандыктан, алардын оюнга болгон каалоо-тилеги ишке ашкан эмес. Бир аз убакыт өткөн соң балдар оюнчуктар бар бөлмөгө киргизилип, алар менен ойноого уруксат берилген. Ал эми балдардын экинчи тобуна эч кандай тоскоолдук кылбастан бөлмөнүн ичине киргизип, оюнчуктар менен ойноого уруксат берилгенде, алар ойнор башташкан. Белгилүү бир убакыт бою бөлмөгө кирүүгө тоскоолдук келтирилген балдарда киргенден кийин оюнчуктарга зыян келтирген агрессивдүү жүрүш-туруштар байкалган. Себеби, бул учурда, алардын кыжырдануу сезимдери ойгонуп калган. Ал эми эч кандай тоскоолдуксуз бөлмөгө кирип оюнчуктар менен ойногон топтун балдары тигилерге караганда тынч болуп, оюнчуктарга азыраак зыян келтиргендиги байкалган.

Тоскоолдукка учуроо жана агрессия теориясынын негизги пикири - “агрессия дайыма тоскоолдукка учуроонун натыйжасында пайда болот же кандайдыр бир тоскоолдук болгон жерде белгилүү бир формадагы жана чоңдукта болот”. Тоскоолдукка учуроо жана агрессия теориясы кээ бир жагынан сынга алынат. Джон Долларддын “бардык тоскоолдуктардын натыйжасында агрессия пайда болот” деген пикири

өзгөртүлүп, “ар бир тоскоолдуктун натыйжасында агрессия пайда болбой калышы мүмкүн” деген пикири кенири жайыла баштаган [5]. Тоскоолдуктарга учураган киши дайыма эле агрессивдүү болбошу мүмкүн. Мисалы, кичине балага ата-энеси ал каалаган оюнчугун алып бербей койсо, ал бала мындай абалга карата дайыма эле агрессиясын көрсөтө бербейт. Агрессивдүү жүрүм-турумдун ордуна үй-бүлөсүндөгү материалдык кыйынчылыктарды ойлоп, муну түшүнүк менен кабыл алуусу мүмкүн же агрессиянын ордуна көңүлү чөгүп, маанайы пас болуп тултуят же болбосо, үй-бүлөсүнө жакшы тарабын көрсөтүү максатында көбүрөөк сабак окуй баштайт, энесине үй-тиричилигинде жардам берет ж.б.у.с.

Акыркы мезгилдерде агрессивдүү жүрүм-турумдардын себеби катары тоскоолдукка учуроону белгилеген “Тоскоолдукка учуроо жана агрессия” теориясын өзгөрткөн мындай пикирдин дайыма эле жарамдуу боло бербей тургандыгын белгилөөгө болот. Мындан сырткары да адам баласынын биологиялык табияты роль ойной тургандыгы байкалган.

Биологиялык теориянын жактоочуларынын пикири боюнча организмдин биологиялык функциялары кишидеги агрессивдүү жүрүм-турумга себеп болушу мүмкүн. Теоретиктер генетикалык жана жаратылыштык факторлор менен агрессивдүү жүрүм-турумдардын ортосундагы байланышты аныкташат. Киши генетикалык факторлордун таасири аркылуу кыймыл-аракет жасайт. Кишинин агрессивдүү жүрүм-турум көрсөтүүсүндө жана агрессивдүүлүккө жакын болушунда ДНК түзүлүшүнүн таасирдүүлүгүнө байланыштуу изилдөө иштери аткарылып, натыйжалар алынган. Джоаннес Ланж жана Кристиансендер (Джонас Лейнж жана Критиансен) жуп жана бир жумурткалык эгиздеринин үстүндө эксперимент жасалган. Изилдөөдө бир жумурткалык эгиздердин агрессивдүүлүгүнүн жогору болушу, ал эми жуп жумурткалык эгиздердики төмөнкүрөөк экендиги байкалган. Хромосомалардын ДНК гендеринин кишиде агрессивдүү жүрүм-турумдарды, ырайымсыз, кайрымсыз иш-аракеттерди жана кылмыштуулукка жакындыкты пайда кылары аныкталган. Айрым изилдөөлөрдүн натыйжалары боюнча эркектер кыздарга караганда көбүрөөк агрессивдүү кыймыл-аракет жасагандыгы аныкталган. Түркиянын жогорку мажлиси тарабынан балдар жана жаштардын арасында байкалган ырайымсыздык тенденциясын изилдөө максатында түзүлгөн мажлис изилдөө комиссиясынын берген маалыматтары боюнча, орто мектептин өспүрүм курактагы эркек балдарынын кыздарга караганда көбүрөөк агрессивдүүлүгү байкалган. Изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча өспүрүм курактагы эркек балдардын -8,1% жана ошол эле курактагы кыз балдардын - 4,8% күн сайын физикалык жактан күч колдонгон ырайымсыздык менен байланыш-

кан иштерди аткаргандыгы, өспүрүм курактагы эркек балдардын 12,9% жана ошол эле курактагы кыз балдардын - 6,8% күн сайын сөз аркылуу жаман иш кылгандыгы, эркектердин - 7,8% жана кыздардын - 4% сезимге байланышкан жагымсыз иш кылгандыгы, эркек балдардын - 13,6% жана кыз балдардын - 10% күн сайын жыныстык ырайымсыздык менен байланышкан иш кылгандыгы аныкталган.

Адамдар коомдо бири-бири менен дайыма карым-катнашта, байланышта болууну көздөйт. Өз ара мамилелерде болуп жүрүм-туруму жана кыймыл-аракети менен байланышкан проблемаларга кабылат. Агрессивдүү пайдасынан зыяны көп болгон мындай жүрүм-турумду алдын алып, туура кулк-мүнөздү калыптандыруу – бул коомдук абдан актуалдуу маселеге айланган кез.

Инсандын жеке мүнөзүнүн калыптанышындагы башкы чөйрө бул үй-бүлө болуп саналат. Бала өзүнүн жүрүм-турумун алгач үй-бүлөнүн ичинде калыптандыра баштайт жана мындай кылык-жоруктары көп учурда өмүр бою калат. Үй-бүлөдөгү жаш жеткинчекке, кичинекей бөбөкө кылган мамиле баланын жүрүм-турумуна оң же терс таасирин тийгизери талашсыз. Эгерде ата-эне бири-бири менен же болбосо башка кишилер менен мамиле түзүүдө агрессияга жол берсе, балдардын бири-бирине ырайымсыздык, таш боордук менен зыян келтирген окуяларына көз жумса, анда балдар мындай агрессивдүү жүрүм-турумду туура деген ойдо аны адатка айландырып мүмкүнчүлүк болгон жерде пайдаланышат. Бул маселени чечүү максатында балага туура тарбия берүүдө жана жакшы жүрүм-турумга үйрөтүүдө ата-энелер бирге аракеттениши зарыл. Себеби, улуттун жана коомдун ийгилиги үй-бүлөдөн башталат. Үй-бүлө коомдун негизги түзүүчүсү болуп эсептелет. Үй-бүлөнүн туура иш-аракеттерди аткаруусу жана баланы жакшы жана туура жүрүм-турумдарга үйрөтүүсү – коомдун келечегин жана улуттун саламаттыгын шарттайт. Ошондуктан ата-эне балага жалаң гана жакшы, жөндүү жүрүм-турумдарды көрсөтүп, ага оң жактан таасир этүүсү керек. Балага өз таасирин тийгизе турган мектеп, чөйрө сыяктуу факторлор канчалык кемчиликсиз болуп, туура жүрүм-турумдарга үйрөтсө да, үй-бүлөнүн тарбиясы таасирдүү болот.

Адабияттар:

1. Штеренсис М., Фрейд З. - ISRADON / ИсраДон. - Феникс, 2012.
2. Fromm E. Greatness and limitations of Freud's thought. - N. Y.: Harper & Row Publisher, 1980.
3. Лоренц К. Агрессия. М.: Прогресс: Универс, 1994.
4. Бандура А. Теория социального научения. – СПб.: Евразия, 2000.
5. Лоуренс А. Первин О., Джон П. Психология личности. Теория и исследования. - М., 2001. - 607-с.

Рецензент: д.пед.н., профессор Бабаев Д.Б.